

ARCHITECTUUR

LOKAAL

Architectural Governance

**Integrale inleiding van Kees van der Hoeven, voorzitter BNA
bij het Symposium De prijs van Kwaliteit, 3 september 2003**

Architectonische kwaliteit is een delicaat onderwerp. Het is maar weinigen gegeven om daar echt iets zinnigs over te zeggen, zeker als het om de producten van architecten gaat. Welke van deze twee werkgebouwen is nou kwalitatief beter? Welke spiraal is hier nu het mooiste uitgewerkt en welke blob voldoet hier het beste aan de gestelde vraag? Ik zal me aan uitspraken daarover dan ook niet branden, die taak behoort immers aan de professionele architectuurkritiek en aan de geschiedenis.

Daarom dichter naar huis, naar het dagelijks leven. Twee kopjes. Ogenschijnlijk hetzelfde, de een alleen wat groter en zwieriger dan de ander. Welke is hier nou kwalitatief het beste? Dat kun je pas zien als je ze omdraait en dan blijkt de ontwerper van het linker kopje beter te hebben nagedacht. Hij hield niet alleen rekening met koffiedrinken, maar ook met de afwasmachine die het kopje schoon moet maken. Als u het rechtse kopje uit die machine pakt, krijgt u een plas water over uw handen, terwijl dat in het linkse geval direct na de laatste speelbeurt soepel afgevoerd wordt via de deukjes in de bodem. Dat kopje is dus kwalitatief beter.

Maar levert elke verbetering dan ook een hogere kwaliteit op? Hier de moderne koortsthermometer die tot in twee cijfers achter de komma de hoogte van mijn mogelijke koorts aangeeft. Lijkt prima. Maar ik kan aan mijn kinderen niet meer uitleggen dat de lichaamstemperatuur zich bij mensen beweegt tussen de 35 en de 42 graden. De nieuwe is preciezer maar wat mij betreft dus kwalitatief minder.

Hoe langer ik in dit vak zit, hoe meer ik begrijp dat je vooral kunt spreken over de omstandigheden waaronder kwaliteit tot stand komt. Hoe je met voorwaarden en afspraken zo kunt sturen dat er een positieve kracht vanuit kan gaan. Zoals mijn leraar Engels me al liet zien toen hij bij een bezoek de woordenboeken in mijn kast verwisselde.

Ik vertel u daar straks meer over, maar ik zou graag eerst onze gastheer Ab van der Wiel van harte geluk willen wensen met deze bijzondere ingebruikname van zijn nieuwe bedrijfsgebouw naar ontwerp van collega Jan Splinter. Ik beschouw het als een eer om u vandaag op dit kleine symposium te mogen toespreken.

Na een korte introductie van mijzelf zal ik via de belangrijkste kwaliteiten van de architect nader ingaan op onze actuele werkomstandigheden en suggesties doen in de richting van opdrachtgevers, architecten en overheid om de totstandkoming van kwaliteit nog beter mogelijk te maken. Ik besluit met onze visie op duurzaam bouwen, zoals verwoord in het BNA Standpunt *Vitale Architectuur*.

Ik ben in 1979 in Delft afgestudeerd in de richting Architectuur en daarna door Rijksbouwmeester Dijkstra aangenomen als architect bij de Rijksgebouwendienst. Het kleinste dat ik in die tien jaren daarna heb mogen maken is de wachtruimte voor de bewakers van het Catshuis, de ambtswoning van de minister-president en het grootste gebouw dat ik in die periode mocht ontwerpen is de 11.000 m² grote nieuwbouw van het ministerie van Verkeer & Waterstaat in Den Haag. U ziet hier het volgens de lijnen van het omringende landschap slingerende gebouw aan de buitenzijde en rechts het interieur. Sinds 1990 ben ik zelfstandig architect en ben ik naast mijn architectenpraktijk actief op Internet en in het architectuur-onderwijs. Tenslotte ben ik sinds 1 januari 2002 Jan Brouwer opgevolgd als voorzitter van de Bond van Nederlandse Architecten.

Met die bestuurdersblik kijk ik vooral naar de voorwaarden en omstandigheden rond kwaliteit en ik begin met de belangrijkste vaardigheden van de architect.

De vaardige architect is vooral goed in een viertal zaken. Ten eerste is hij of zij uitstekend in staat om een maatschappelijke vraag om te zetten in een of meerdere *concepten* voor een gebouwde oplossing. Hij is goed in ruimtelijk onderzoek en draagt zorg dat uw programma van

eisen - ook de eisen die niet op papier staan - op slimme en efficiënte wijze in dat concept worden verwerkt.

Het volgende dat de vaardige architect uitstekend kan is het omzetten van het gekozen concept in *ruimtes en beelden*. Als u zelf een huis wilt laten bouwen heeft u vaak al beelden van ruimte in uw hoofd. Van die mooie open haard in dat vakantiehuisje in Frankrijk of van de gezellige woonkamer bij uw grootouders thuis. De vaardige architect is echter in staat om u beelden voor te toveren die nog niet bestaan, die u zelf nog niet kent.

Vervolgens is de vaardige architect zeer goed geëquipeerd om de door hem of haar bedachte ruimtes en beelden om te zetten in *tastbaar materiaal*. Zonder dat materiaal bestaat de architectonische ruimte immers niet, u kunt ruimte pas beleven als de grenzen zijn gematerialiseerd. Tenslotte heeft de vaardige architect veel verstand van *bouwen* en de *techniek* die daarbij komt kijken. En natuurlijk ook van de uitgebreide bouwregelgeving en de realisatiekosten van een en ander.

Omdat wat wij als architect bedenken nog niet bestaat, brengen we onze gedachten en beelden over op de tekening als intermediair. Die tekeningen worden gebruikt [en moeten dus ook worden begrepen] door diegenen die onze gebouwen feitelijk tot stand brengen, de bouwers. Hier architect Koen van Velsen, vorig jaar winnaar van de BNA-Kubus - onze jaarlijkse architectuurprijs - met zijn tekeningen.

Het hele proces is wellicht vergelijkbaar met het schrijven van een boek. Zoals hier de grote volksschrijver Gerard Reve die zijn ongetwijfeld zinvolle gedachten via de kroontjespen overbrengt op het maagdelijk witte papier, het zogenoemde manuscript, dat later door anderen wordt gezet, gedrukt en gebonden tot het door ons te kopen en te lezen uiteindelijke produkt, het boek.

Als interessante vergelijking met de kwaliteiten van de vaardige architect wil ik u Reve's visie op dat creatieve proces niet onthouden. In een beroemd geworden serie lezingen onder de titel 'Zelf schrijver worden' in 1985 in de Leidse Pieterskerk, heeft hij dat schrijfproces voor ons uit de doeken gedaan. Het verhaal is toepasbaar op méér kunstzinnige beroepen, of je nu schrijver bent, componist of architect.

Reve beschrijft de 'Vier Zulen van het Proza' en hij begint met het *Concept*, zoals we dat zojuist bij de vaardige architect ook hebben ontmoet. Hij zegt er meteen bij dat de zuil Concept 'onvrij' is, dat het onderdeel uitmaakt van jouw [en bij hem natuurlijk van God gegeven] talent, je kunt je er dus helaas niet in bekwamen. De tweede zuil is de *Compositie*, daar kun je wel in oefenen en dat kunnen anderen je dan ook aanleren. De derde zuil genaamd *Stijl* is weer een onvrije, die hoort wederom bij jouw specifieke talent; straks nog meer daarover. En Reve eindigt - net als in onze eigen opsomming - met het *Woordgebruik*, in de bouw natuurlijk het *materiaalgebruik*. En ook dat kun je volgens hem weer goed onderwijzen aan anderen. Interessant is natuurlijk dat kwaliteit hier niet slechts techniek of prijs betreft, maar voor een belangrijk deel juist de culturele component, gekoppeld aan een persoon beschrijft.

Goed, we gaan door naar de bouw als branche en daar gaat het zowel economisch als inhoudelijk niet goed mee. Begin dit jaar mocht ik spreken op een congres over nieuwe aanbestedingsvormen op de TU Eindhoven, waar ook mevrouw Marijke Vos vertelde over de conclusies van de door haar geleide enquêtecommissie Bouwnijverheid. En die logen er niet om zoals u weet. Leugen en bedrog, verboden prijsafspraken en ongeoorloofde verdeling van werk. Tijdens de discussie kreeg ik het aan de stok met bestuurders van twee van Neerlands grootste bouwondernemingen, over hun uitspraken daar na het vertrek van mevrouw Vos. Tijdens de borrel sprak een van deze heren me als volgt aan: 'Meneer van der Hoeven, weet u wat u zou moeten doen? U zou moeten vechten voor een beter uurtarief voor architecten, wist u dat architect het slechts betaalde academische beroep is in Nederland?'

Los van het feit dat hij hierdoor liet zien ook onze architectonische prestaties kennelijk alleen maar in geld af te meten, begreep hij werkelijk niet dat juist hij als een van onze opdrachtgevers mede verantwoordelijk is voor dat lage honorarium; ongeveer de helft van ons werk gaat immers in opdracht van bouwers voor de markt.

En het blijft niet bij het drukken van onze prijzen. In de contracten worden delen van ons wettelijke auteursrecht gedwongen overgedragen en worden risico's en aansprakelijkheden steeds verder onze kant op geschoven. We worden soms zelfs verantwoordelijk gemaakt voor het verkrijgen van een positief welstandsadvies. Alsof wij aansprakelijk gesteld kunnen worden

voor een onafhankelijk oordeel van derden, het is niet te geloven. Aansprakelijkheid en risicoverschuiving zijn natuurlijk vooral gebaseerd op angst en dat is een van de slechtste raadgevers... En sinds architectuur als handel wordt geprijsd, worden onze architectentaken en verantwoordelijkheden door die bouwende opdrachtgevers nog verder terug-gebracht. V.O., D.O., bestek- en uitvoeringstekeningen behelst de opdracht meestal nog wel, maar bestek, begroting, directievoeren en toezicht houden op het werk doen we zelf wel...

Terwijl innovatieve concepten met een eigen stijl [denk aan Reve] juist een meerwaarde geven aan investeringen van een opdrachtgever, zoals bijvoorbeeld de Erasmusbrug van architect Ben van Berkel? Te pas en te onpas wordt door anderen visueel goeie sier gemaakt met dit in zijn brein ontsproten ontwerp, dat niet alleen een culturele ikoon voor de stad Rotterdam is geworden, maar tevens heeft gezorgd voor vervolginvesteringen waar die ontwikkelende en bouwende partijen uitermate profijt van hebben gehad. Van Berkel zou eigenlijk extra geld moeten vangen voor zijn auteurschap.

Het is wat ons betreft hoog tijd voor een andere relatie tussen opdrachtgevers en architecten. Om het slechte imago van de bouw om te buigen moeten we gezamenlijk op weg naar betere onderlinge verhoudingen en nieuwe vormen van samenwerking. Na de schandalen bij beursgenoteerde ondernemingen werkt men daar nu aan een nieuwe transparante standaard onder de titel *Corporate Governance*. En in de wereld van de kunsten wordt nagedacht over meer zuivere verhoudingen tussen zakelijk en artistiek leiderschap in een werkgroep met als naam *Cultural Governance*.

Voor de ontwerp- en bouwwereld wil ik bij u vanmiddag de term *Architectural Governance* introduceren. Omdat een hogere kwaliteit beter wordt bereikt via vertrouwen dan via angst. Partijen moeten meer verantwoordelijkheid nemen en op de plaats leggen waar die in het ontwerp- en bouwproces thuishoort.

En wat doen jullie daar als architecten dan eigenlijk zelf aan Van der Hoeven? hoor ik u denken. Welnu, ik zal u voorbeelden geven van mogelijke bijdragen aan *Architectural Governance* vanuit onze eigen beroepsgroep. Zo heeft de BNA in de afgelopen twee jaar samen met de raadgevende ingenieurs [verenigd binnen de ONRI] intensief gewerkt aan één basisregeling ter vervanging van de SR- en RVOI-contracten om het opdrachtgevers mogelijk te maken om architecten en adviseurs helderder te contracteren. En om het voor alle ontwerpende partijen in de bouwwereld mogelijk te maken om werkelijk geïntegreerde opdrachten gezamenlijk aan te nemen en uit te voeren. Deze zogenaamde Nieuwe Regeling - kortweg DNR - wordt de komende maand aan onze leden gepresenteerd en besproken met alle belangrijke opdrachtgevende instanties. De regeling bevat ook voor het eerst een uitgebreide taakstelling voor de opdrachtgever zelf. En voor de consumentopdrachtgever ontwikkelen we een vereenvoudigde versie, die past op twee A4-tjes. Met uiteraard in beide goede en flexibele mogelijkheden voor financiële en juridische afdekking van aansprakelijkheid en conflicten.

En waar in de bouw koortsachtig wordt gewerkt aan erecodes, kennen wij als BNA al decennia lang onze gedragsregels, die door cliënten en collega's kunnen worden afgedwongen via het College van Toezicht onder leiding van een vooraanstaand advocaat. Met een Raad van Beroep onder voorzitterschap van de vice-president van de Hoge Raad der Nederlanden.

Architectural Governance zal eveneens een extra inspanning vergen van architecten en hun bureaus. Het kan niet meer zo zijn dat een eenmansbureau beweert het gehele bouwproces te kunnen bestrijken zonder de klant garanties te bieden voor het geval dat hij onder de tram komt. We moeten veel duidelijker zijn over wat we wel, maar vooral over wat we niet kunnen.

Maar ook het omgekeerde is waar. Binnen de BNA zijn vele architectenbureaus actief die u het complete pakket aan architectendiensten van concept tot en met dagelijks toezicht inclusief management integraal en gecertificeerd kunnen aanbieden. We brengen die zogenaamd breed werkende architectenbureaus [kortweg BWA] binnenkort prominent onder uw aandacht.

Architectural Governance moet partijen ook behoeden voor missers. U kent misschien het verhaal van een jong architectenbureau bij het verwerven van een bijzondere opdracht. Toen ze hoorden dat een selectiecommissie onder leiding van oud-rijksbouwmeester Dijkstra op bezoek zou komen om met werk en bureau kennis te maken, namen ze een bijzondere maatregel. Ze vertelden er

later met trots over en ik citeer: 'We hadden maar één onooglijke werkkamer, dus moesten we een list verzinnen', herinnert een van de architecten zich. IJlings werd voor een week ruimte bijgehuurd in het bedrijfsverzamelgebouw in Rotterdam en vervolgens werd die ruimte provisorisch ingericht. Enkele vrienden schoten als figuranten te hulp om een bedrijvige sfeer te wekken, en lieten tijdens het bezoek van de architectenkeuzecommissie telefoons rinkelen. 'Het had wel iets weg van de film *The Sting*' geeft een andere partner toe, 'maar we wilden die opdracht nu eenmaal dolgraag hebben'. Einde citaat. En voor de goede verstaander, dit is dus geen roman van Willem Elsschot, maar de officiële publicatie over de totstand-koming van de VPRO-villa naar ontwerp van MVRDV, nu misschien wel Nederlands beroemdste bureau. Wie vertrouwden ze nou niet, dat een dergelijke actie nodig was? Werd Tjeerd Dijkstra niet vertrouwd, terwijl juist hij de motor was bij het betrekken van jonge architecten bij grote opdrachten? Ik vermoed dat de betreffende architecten vooral zichzelf niet vertrouwden en zelfvertrouwen is toch wel het minste dat je als architect mag meebrengen naar je opdrachtgever.

Architectural Governance moet dit soort escapades onmogelijk maken. Biedt opdrachtgevers je werkelijke kwaliteiten op basis van een gezond vertrouwen in eigen kracht en kunde! En dat een klein bureau dan geen bezwaar hoeft te zijn, bewijst de Australische architect Glenn Murcutt, hij werd zelfs gelauwerd met de Nobelprijs van de architectuur, de *Pritzker Prize*.

Als u zich bij hem meldt als potentieel opdrachtgever, gaat hij intensief na of hij wel met u wil werken en als het antwoord positief uitvalt, concludeert hij dat u pas over twee jaar aan de beurt bent. Niet nadat hij zijn eerder geselecteerde opdrachtgevers naar tevredenheid heeft bediend. Over eigen kracht gesproken.

Architectural Governance maakt ook dat we op alle niveaus streng en kritisch moeten kijken naar het onderwijs in ons vakgebied. De economisering in dat onderwijs en de herstructurering in Bachelors- en Mastersfase maken dat we straks pas aan de hand van de eerste resultaten van afgestudeerden vanuit het beroepsveld ons eigen plan kunnen trekken. De opleidingen kiezen voor een intensievere focus op architectonisch ontwerpen als wetenschap en besteden minder aandacht aan beroep en techniek. Ook de kwaliteit van de middelbare en hogere technische bouwkundeopleidingen maakt het tegenwoordig nodig om nieuwe medewerkers dan maar binnen de bureaus bij te scholen in de kennis van bouwmaterialen en -detaillering. Misschien moeten we dat in de toekomst wel formaliseren zoals in ons herhaalde aanbod aan de universiteiten van een door de BNA gesteunde leerstoel architectenberoepspraktijk. We steunen ook van harte het 'Experiment' van Rijksbouwmeester Jo Coenen, dat jonge architecten een tweejarig beroepservaringprogramma biedt.

We vinden het verder belangrijk om een niet aflatende en kritische blik te werpen op de opdrachtgevende, wetgevende en toetsende taken van de overheid. De pogingen om de architectentitel af te schaffen zijn in het licht van *Architectural Governance* volkomen belachelijk. En het kan niet zo zijn dat de BNA - als er doden vallen bij het balkonongeluk in Maastricht - een kritische brief krijgt van VROM met de opmerking dat 'het overleg tussen architect, constructeur, opdrachtgever en bouwer daar te wensen overliet' en of we 'daar in de toekomst wat aan willen doen'. Verantwoordelijkheid moet daar liggen waar ze thuishoort! De architect had hier weinig tot niets met de uitvoering te maken, vanwege die bekende minimale ontwikkelaaropdracht: V.O. - D.O. en bouwvoorbereidings-tekeningen. Projectmanagement weer apart georganiseerd, directie en toezicht op de bouw weer minimaal geregeld.

Uiteraard pleit ik hier voor het leggen van die integrale verantwoordelijkheid bij de architect; laat hem de directievoering en het dagelijks toezicht, hij en zijn medewerkers kennen immers alle *ins* en *outs* en daar kunt u ze dan ook op aanspreken! U kent ze nog wel van vroeger, die in de uitvoerende bouw gepokt en gemazelde deskundige allround medewerkers van architectenbureaus. Ze werden *bouwkundig opzichter* genoemd en er gebeurde vroeger op een bouwrij niets zonder dat zij het wisten of hadden goedgekeurd.

Architectural Governance vereist ook dat de overheid werkelijk luistert naar de architectenbranche. Op dit moment zijn we met onze BNA-studiestichtingen voor wonen, onderwijs en gezondheidszorg bezig met ontwerpend onderzoek naar de gevolgen van het nieuwe

Bouwbesluit. Door de sectorale aanpak van dit nieuwe besluit blijken allerlei aspecten zoals brandveiligheid en de ook door de overheid zo gewenste flexibiliteit in functies grote problemen op te leveren. We zullen er uitgebreid over rapporteren.

Tenslotte de overheid als opdrachtgever. Europees aanbesteden leidt tot meer concurrentie onder meer met buitenlandse deelnemers. Het lijkt alsof de BNA daar ooit tegen was, maar dat is natuurlijk niet zo. Zo krijgen Nederlandse bureaus ook grotere kansen in het buitenland en die pakken ze op slimme wijze. We vragen ons echter wel eens af wat de Europese vestigingen van de oprukkende Amerikaanse zogenaamde *3-letter-architects* nu beter maakt dan onze bureaus. U kent ze wel de KPF, HOK, PCF en SOM-multinationals. Ook het Rijk betreft steeds vaker gebouwen van hun hand, denk aan het ministerie van Onderwijs in Den Haag en de belastingdienst in Hoofddorp.

Europees aanbesteden van ontwerpen leidt ook tot ingewikkelde en slecht geleide procedures op gemeentelijk niveau. De verschrikkelijke voorbeelden zijn legio en soms zelfs verbijsterend. Zo zaten twee gerenommeerde architecten, na een intensieve procedure en getoetst aan een enorme lijst criteria, uiteindelijk op een dinsdagmiddag om half twee bij de notaris in Zwolle omdat ze zogenaamd *gelijk geëindigd* waren. Een opdracht voor een theater van tientallen miljoenen Euro's werd zo door het trekken van een lootje uit een hoge hoed beslist.

We zijn maar gestopt met het registreren en bevechten van de slechte ervaringen met dit soort aanbestedingen; *Architectural Governance* kan ook een omkering bewerkstelligen. Nu verzamelen we vooral de positieve ervaringen en gaan onze BNA-voorbeeldprocedure voor aanbestedingen aanscherpen en meer bekendheid geven.

Dames en heren, ik kom tot een afronding. Sinds een aantal jaren probeert de BNA prominenter op het landelijke politieke niveau door te dringen en het beleid te beïnvloeden door het uitbrengen van onze zogenaamde *Standpunten*. Als eerste in het jaar 2000 het Standpunt *de Nederlandse Ruimte* als bijdrage aan de discussie over de 5e Nota Ruimtelijke Ordening met het pleidooi voor toetsbare kwaliteitscriteria en om architecten intensiever bij de ontwikkeling te betrekken.

En in 2001 het Standpunt *Onderwijs* naar aanleiding van de al genoemde ingrijpende veranderingen in onze architectuuropleidingen. Eind vorig jaar mocht ik ons derde Standpunt onder de titel *Vitale Architectuur* officieel aanbieden aan VROM-staatssecretaris Van Geel.

Met dit Standpunt willen we de discussie rond het thema Duurzaam Bouwen nieuw leven inblazen. Vooral die term Duurzaam Bouwen, vaak afgekort tot DuBo, zat ons daarbij dwars. Maar ook inhoudelijk is er een noodzaak om het onderwerp vernieuwd aan de orde te stellen. Want opdrachtgevers en bouw-ondernemers menen dat Duurzaam Bouwen duur is, consumenten en gebruikers denken nog vaak dat het niet werkt en veel architecten vinden dat het hun creatieve vrijheid beperkt. We hebben met hulp van deskundigen en onze leden geprobeerd de grote lijn van Duurzaam Bouwen weer te pakken te krijgen en die met architectonische kwaliteit als uitgangspunt met nieuw elan te formuleren. Vandaar die term *Vitale Architectuur*.

De kern wordt gevormd door drie hoofdstukken waarin een veertiental thema's kort de revue passeren. Onder de kop *Ruimte in de Tijd* vindt u de belangrijkste aanbeveling: 'Denk vooruit en beslis altijd aan de hand van een strategie over de complete levensloop van de gebouwde oplossing voor een maatschappelijke vraag. Dan kan blijken dat bouwen nog helemaal niet nodig is en dat je met het bestaande gebouw nog jaren verder kunt. Of dat je een gebouw maar tijdelijk gebruikt of bijvoorbeeld een tijdelijk gebouw realiseert. Architecten kunnen u als geen ander helpen met het ontwikkelen van een dergelijke strategie. En als je de strategische beslissing hebt genomen om wél te bouwen doe dat dan op een slimmere manier dan nu.

Onder de kop *Tijd in de Ruimte* vindt u aanbevelingen om op alle schaalniveaus ook nu al rekening te houden met in de toekomst wisselende functies. Zodat kantoren zonder veel ingrepen woningen kunnen worden en andersom. Met sleutelbegrippen als flexibiliteit, overmaat, prefabricage en demontage. En geef degene die het gebouw betreft bij oplevering altijd een uitgebreide gebruiksaanwijzing mee.

In de derde groep *Tijd en Ruimte* bespreken we duurzaamheid in relatie tot een meer geïntegreerd ontwerpproces. Dit vraagt niet alleen van de architect de bereidwilligheid om met alle adviseurs gezamenlijk het volledige ontwerpproces te doorlopen, ook die adviseurs moeten in staat zijn

daadwerkelijk over het totaalconcept, het ontwerp en de architectuur na te denken. Met stimulering van innovatieve oplossingen en met een systematisch leermechanisme waardoor fouten in volgende ontwerpen worden voorkomen. De overheid tenslotte zou op een meer wervende manier een creatieve aanpak van Duurzaam Bouwen kunnen stimuleren. Met als uiteindelijke doel het realiseren van werkelijk duurzame gebouwen die door de generaties die na ons komen met liefde gebruikt en onderhouden kunnen worden. U krijgt de integrale tekst van *Vitale Architectuur* straks aangereikt.

Dames en heren, ik introduceerde vandaag bij u het begrip *Architectural Governance* als mijn bijdrage aan het thema 'de Prijs van Kwaliteit?'. Met suggesties aan opdrachtgevers & bouwers, architecten & adviseurs en Rijksoverheid & gemeenten als belangrijke spelers in de Nederlandse bouwwereld. Graag zal ik er straks met u nader over in debat gaan.

Ik sluit af met een kort fragment uit de tekst bij de al eerder genoemde *Vier Zuilen* van Gerard Reve. Bij die derde - onvrije - zuil *Stijl* geeft hij de volgende toelichting:

'Stijl is het specifieke ritme [...] en het tempo, de danspassen, de grimassen, waarmede een auteur [bij ons een architect] een idee ontvouwt. Vooral als die stijl goed is, herkennen wij hem onmiddellijk als behorende bij die architect en niet bij iemand anders, en zulks, wonderlijk genoeg, zonder dat wij die stijl ooit volledig kunnen analyseren: het is zoals wij iemand op een afstand niet zozeer aan gelaat, gestalte of kleding, maar aan houding en manier van lopen herkennen. Het is een achtereenvolgens gedeeltelijk openen, wederom sluiten, optillen, nederzetten, omdraaien, tegen het licht houden en ten slotte op de vloer uitrollen of in scherven laten vallen van een gedachte. De goede architect doet daarbij iets dat wij nooit geheel kunnen voorspellen, maar dat tóch op geheimzinnige wijze aan onze verwachtingen beantwoordt', aldus Reve.

Als architect hoop je natuurlijk dat bezoekers en gebruikers mede in de stijl van jouw gebouwde werk zullen herkennen dat je dat werk vooral ook met liefde hebt gedaan... En dat kunnen we wat mij betreft zien in het gebouw van architect Splinter waar we vandaag te gast zijn.

Als we architectuur voorstellen als een vrouw, zoals hier de Spaanse beeldhouwer Subirachs doet, dan hoop ik werkelijk dat haar integrale kwaliteit - net als het door Reve bedoelde geheim - nooit blijvend aanwijsbaar zal zijn. Dat het niet mogelijk is haar precieze prijs te kennen en dat haar betekenis immer subtiel versluierd zal blijven. Zodat onze gezamenlijke en intensieve zoektocht naar haar nooit zal ophouden.